

dit et modificat vitalis motus, serviens Domino rerum omnium, non temporalia habens digesta intervalla numerorum suorum, sed tempora ministrante potentia; supra quam rationales et intellectuales numeri beatarum animarum atque sanctarum, legem ipsam Dei, sine qua folium de arbore non cadit, et cui nostri capilli numerati sunt, nulla interposita natura excipientes, usque ad terrena et inferna jura transmittunt (a).

CONCLUSIO OPERIS.

59. Quæ potui et sicut potui de tantis tantillus tecum contuli. Sermonem autem hunc nostrum mandatum litteris si qui legunt, sciant multo infirmioribus hæc esse scripta, quam sunt illi qui unius summi Dei

(a) Vid. *Retract.* lib. 1, cap. 1, n. 4.

consubstantialem et incommutabilem Trinitatem, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia duorum Testamentorum auctoritatem secuti venerantur et colunt eam credendo, sperando et diligendo. Hi enim non scintillantibus humanis ratiocinationibus, sed validissimo et flagrantissimo charitatis igne purgantur. Nos autem dum negligendos esse non existimamus quos hæretici rationis et scientiæ fallaci pollicitatione decipiunt; tardius incedimus, consideratione ipsarum viarum, quam sancti viri qui eas volando non dignantur attendere. Quod tamen facere non auderemus, nisi multos pios Ecclesiæ catholicæ matris optimæ filios, qui puerilibus studiis loquendi ac disserendi facultatem quantum satis est consecuti essent, eadem refellendorum hæreticorum necessitate fecisse videremus.

ADMONITIO

DE SEQUENTE LIBRO DE MAGISTRO.

Opusculi sequentis ætatem prodit ipse ejus auctor in libro nono Confessionum, capite sexto, ubi prænotato quod « annorum ferme quindecim erat » Adeodatus quando ipsi sociisque Mediolanum Baptismi percipiendi causa pergentibus comes adjunctus est, testatur subinde hunc dialogum cum illo tum habitum fuisse, « cum esset in annis sexdecim, » id est anno secundo ab ipsorum baptisate, quo certe initiati fuere anno Christi 387. Quapropter libris de Genesi contra Manichæos, et de Musica, qui circiter annum 389 perfecti fuerant, recensitis, adjecit Augustinus in libro primo *Retractationum*, capite duodecimo, se librum de Magistro per idem tempus scripsisse.

S. AUGUSTINUS, LIB. IX CONFESS., CAP. VI.

« Adjunximus etiam nobis puerum Adeodatum ex me natum carnaliter de peccato meo. Tu bene feceras eum. Annorum erat ferme quindecim, et ingenio præveniebat multos graves et doctos viros... Munera tua tibi confiteor... Est liber noster qui inscribitur de Magistro: ipse ibi mecum loquitur. Tu scis illius esse sensa omnia quæ inseruntur ibi ex persone collocutoris mei, cum esset in annis sexdecim. Multa ejus alia mirabilia expertus sum. Horreri mihi erat illud ingenium... »

Vide præterea librum 1, cap. 12, Retractationum, col. 602, a verbis, Per idem tempus, usque ad verba, Velle cum loquimur? M.

S. AURELII AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

DE MAGISTRO

LIBER UNUS (a).

In quo de verborum vi atque officio disputatur copiose, quo demum non verbis quæ foris homo personat, sed æterna veritate intus docente scientiam rerum obtineri evincatur.

CAPUT PRIMUM. — *Locutio ad quid instituta.*

1. AUGUSTINUS: Quid tibi videmur efficere velle cum loquimur? ADEODATUS: Quantum quidem mihi nunc occurrit, aut docere, aut discere. *Aug.* Unum horum video et assentior: nam loquendo nos docere

velle manifestum est; discere autem quomodo? *Ad.* Quo tandem censes, nisi cum interrogamus? *Aug.* Etiam tunc nihil aliud quam docere nos velle intelligo. Nam quæro abs te, utrum ob aliam causam interrogas, ni ut eum quem interrogas doceas quid velis? *Ad.*

ADMONITIO PP. BENEDICTINORUM.

Collatus est (hic liber) cum Mss. Fiscannensi, Michaelino, Beccensi, Victorinis tribus, Navarricis duobus, Remensis ecclesiæ uno, Vaticanæ Bibliothecæ uno; cum lectionibus trium Belgicorum per Lovanienses vulgatis; cumque editionibus Bad. Am. Er. et Lov.

Comparavimus præterea eas omnes editiones initio Retractationum et Confessionum memoratas.

(a) Scriptus circiter annum Christi 389.

PATROL. XXXII.

(Trente-huit.)

Verum dicis. *Aug.* Vides ergo jam nihil nos locutione, nisi ut doceamus appetere. *Ad.* Non plane video : nam si nihil est aliud loqui quam verba promere, video nos id facere cum cantamus. Quod cum soli sæpe facimus, nullo præsentem qui discat, non puto nos docere aliquid velle. *Aug.* At ego puto esse quoddam genus docendi per commemorationem, magnum sane, quod in nostra hac sermocinatione res ipsa indicabit. Sed si tu non arbitraris nos discere cum recordamur, nec docere illum qui commemorat, non resisto tibi : et duas jam loquendi causas constituo, aut ut doceamus, aut ut commemoremus vel alios vel nosmetipsos ; quod etiam dum cantamus, efficimus : an tibi non videtur? *Ad.* Non prorsus : nam rarum admodum est, ut ego cantem commemorandi me gratia, sed tantummodo delectandi. *Aug.* Video quid sentias. Sed nonne attendis id quod te delectat in cantu modulationem quamdam esse soni ; quæ quoniam verbis et addi et detrahi potest, aliud est loqui, aliud est cantare? Nam et tibiis et cithara cantatur, et aves cantant, et nos interdum sine verbis musicum aliquid sonamus, qui sonus cantus dici potest, locutio non potest : an quidquam est quod contradicas? *Ad.* Nihil sane.

2. *Aug.* Videtur ergo tibi, nisi aut docendi, aut commemorandi causa non esse institutam locutionem? *Ad.* Videretur, nisi me moveret quod dum oramus, utique loquimur ; nec tamen Deum aut doceri aliquid a nobis, aut commemorari fas est credere. *Aug.* Nescire te arbitrator non ob aliud nobis præceptum esse ut in clausis cubiculis oremus (*Matth.* vi, 6), quo nomine significantur mentis penetralia, nisi quod Deus, ut nobis quod cupimus præstet, commemorari aut doceri nostra locutione non quærit. Qui enim loquitur, suæ voluntatis signum foras dat per articulatam sonum : Deus autem in ipsis rationalis animæ secretis, qui homo interior vocatur, et quærendus et deprecandus est ; hæc enim sua templa esse voluit. An apud Apostolum non legisti, *Nescitis quia templum Dei estis, et spiritus Dei habitat in vobis* (*I Cor.* iii, 16) ; et, *In interiore homine habitare Christum?* (*Ephes.* iii, 16, 17.) Nec in propheta animadvertisti, *Dicite in cordibus vestris, et in cubilibus vestris compungimini : sacrificate sacrificium justitiæ, et sperate in Domino?* (*Psal.* lv, 5, 6.) Ubi putas sacrificium justitiæ sacrificari, nisi in templo mentis, et in cubilibus cordis? Ubi autem sacrificandum est, ibi et orandum. Quare non opus est locutione cum oramus, id est sonantibus verbis, nisi forte, sicut sacerdotes faciunt, significandæ mentis suæ causa, non ut Deus, sed ut homines audiant, et consensione quadam per commemorationem suspendantur in Deum : an tu aliud existimas? *Ad.* Omnino assentior. *Aug.* Non te ergo movet quod summus Magister cum orare doceret discipulos, verba quædam docuit (*Matth.* vi, 9) ; in quo nihil aliud videtur fecisse, quam docuisse quomodo in orando loqui oporteret? *Ad.* Nihil me omnino istud movet : non enim verba, sed res ipsas eos verbis docuit, quibus et seipsi commonefacerent, a quo, et quid esset orandum, cum in penetralibus, ut dictum est, mentis orarent. *Aug.* Recte intelligis : simul enim te credo animadvertere,

etiamsi quisquam contendat, quamvis nullum edamus sonum, tamen quia ipsa verba cogitamus, nos intus apud animum loqui, sic quoque locutione nihil aliud agere quam commonere, cum memoria cui verba in hærent, ea revolvendo facit venire in mentem res ipsas quarum signa sunt verba. *Ad.* Intelligo ac sequor.

CAPUT II. — *Verborum significatus non nisi verbis ab homine ostenditur.*

3. *Aug.* Constat ergo inter nos verba signa esse. *Ad.* Constat. *Aug.* Quid? signum, nisi aliquid significet, potest esse signum? *Ad.* Non potest. *Aug.* Quot verba sunt in hoc versu,

Si nihil ex tanta superis placet urbe relinqui?
(*Æneid.* lib. 2, v. 659.)

Ad. Octo. *Aug.* Octo ergo signa sunt. *Ad.* Ita est. *Aug.* Credo te hunc versum intelligere. *Ad.* Satis arbitrator. *Aug.* Dic mihi quid singula verba significant. *Ad.* Video quidem quid significet, si ; sed nullum aliud verbum, quo id exponi possit, invenio. *Aug.* Saltem illud invenis, quidquid significatur hoc verbo, ubinam sit? *Ad.* Videtur mihi quod, si, dubitationem significet : jam dubitatio, ubi nisi in animo est? *Aug.* Accipio interim ; persequere cætera. *Ad.* Nihil, quid aliud significat, nisi id quod non est? *Aug.* Verum fortasse dicis : sed revocat me ab assentiendo quod superius concessisti, non esse signum nisi aliquid significet ; quod autem non est, nullo modo esse aliquid potest. Quare secundum verbum in hoc versu non est signum, quia non significat aliquid ; et falso inter nos constitit, quod omnia verba signa sint, aut omne signum aliquid significet. *Ad.* Nimis quidem arges ; sed quando non habemus quid significemus, omnino stulte verbum aliquod promimus : tu autem nunc mecum loquendo, credo quod nullum sonum frustra emittis, sed omnibus quæ ore tuo erumpunt, signum mihi das ut intelligam aliquid ; quapropter non te oportet istas duas syllabas enuntiare dum loqueris, si per eas non significas quidquam. Si autem vides necessariam per eas enuntiationem fieri, nosque doceri vel commoneri cum auribus insonant, vides etiam profecto quid velim dicere, sed explicare non possum. *Aug.* Quid igitur facimus? An affectionem animi quamdam, cum rem non videt, et tamen non esse invenit, aut invenisse se putat, hoc verbo significari dicimus potius, quam rem ipsam quæ nulla est? *Ad.* Istud ipsum est fortasse quod explicare moliebar. *Aug.* Transeamus ergo hinc, quoquo modo se habet, ne res absurdissima nobis accidat. *Ad.* Quæ tandem? *Aug.* Si nihil nos teneat, et moras potiamur. *Ad.* Ridiculum hoc quidem est, et tamen nescio quomodo video posse contingere ; imo plane video contigisse.

4. *Aug.* Suo loco genus hoc repugnantiae, si Deus si-
verit, planius intelligemus : nunc ad illum versum te refer, et conare, ut potes, cætera ejus verba quid significant pandere. *Ad.* Tertia præpositio est, ex, pro qua, de, possumus, ut arbitrator, dicere. *Aug.* Non id quæro, ut pro una voce notissima aliam vocem æque notissimam, quæ idem significet dicas ; si tamen idem significat : sed interim concedamus ita esse. Certe si poeta iste non, ex tanta urbe, sed, de tanta, dixisset, quærerem

que abs te quid, *de*, significaret; diceret, *ex*, cum hæc duo verba essent, id est signa, unum aliquid, ut tu putas, significantia: ergo autem idipsum, nescio quid unum, quod his duobus signis significatur, inquiri. *Ad.* Mihi videtur secretionem quamdam significare ab ea re in qua fuerat aliquid, quod ex illa esse dicitur, sive illa non maneat, ut in hoc versu, non manente urbe, poterant aliqui ex illa esse Trojani: sive maneat, sicut ex urbe Roma dicimus esse negotiatores in Africa. *Aug.* Ut concedam tibi hæc ita esse, nec enumerem quam multa fortasse præter hanc tuam regulam reperiantur; illud certe tibi attendere facile est, exposuisse te verbis verba, id est signis signa, eisdemque notissimis notissima: ego autem illa ipsa quorum hæc signa sunt, mihi, si posses, vellem ut ostenderes.

CAPUT III. — *An res aliqua monstrari absque signo possit.*

5. *Ad.* Miror te nescire, vel potius simulare nescientem, responsione mea fieri quod vis omnino non posse; siquidem sermocinamur, ubi non possumus respondere nisi verbis. Tu autem res quæris eas quæ, quodlibet sint, verba certe non sunt, quas tamen ex me tu quoque verbis quæris. Prior itaque tu sine verbis quære, ut ego deinde ista conditione respondeam. *Aug.* Jure agis, fateor: sed si quærerem istæ tres syllabæ quid significant, cum dicitur, *Paries*, nonne posses digito ostendere, ut ego prorsus rem ipsam viderem, cujus signum est hoc trisyllabum verbum, demonstrante te, nulla tamen verba referente. *Ad.* Hoc in solis nominibus quibus corpora significantur, si eadem corpora præsentia sint, fieri posse concedo. *Aug.* Num colorem corpus dicimus, an non potius quamdam corporis qualitatem? *Ad.* Ita est. *Aug.* Cur ergo et hic digito demonstrari potest? An addis corporibus etiam corporum qualitates, ut nihilominus etiam istæ cum præsentibus sunt, doceri sine verbis possint? *Ad.* Ego cum corpora dicerem, omnia corporalia intelligi volebam, id est omnia quæ in corporibus sentiuntur. *Aug.* Considera tamen, utrum etiam hinc aliqua tibi excipienda sint. *Ad.* Bene admones: non enim omnia corporalia, sed omnia visibilia dicere debui. Fateor enim sonum, odorem, saporem, gravitatem, calorem, et alia quæ ad cæteros sensus pertinent, quanquam sentiri sine corporibus nequeant, et propterea sint corporalia, non tamen digito posse monstrari. *Aug.* Nunquamne vidisti ut homines cum surdis gestu quasi sermocinentur, ipsique surdi non minus gestu, vel quærant, vel respondeant, vel doceant, vel indicent aut omnia quæ volunt, aut certe plurima? Quod cum fit, non utique sola visibilia sine verbis ostenduntur, sed et soni et sapes, et cætera hujusmodi. Nam et histriones totas in theatris fabulas sine verbis saltando plerumque aperiunt et exponunt. *Ad.* Nihil habeo quod contradicam, nisi quod illud, *ex*, non modo ego, sed nec ipse quidem saltator histrio tibi sine verbis quid significet posset ostendere.

6. *Aug.* Verum fortasse dicis: sed fingamus eum posse; non, ut arbitror, dubitas, quisquis ille motus corporis fuerit, quo mihi rem quæ hoc verbo signi-

ficatur, demonstrare conabitur, non ipsam rem futuram esse, sed signum. Quare hic quoque non quidem verbo verbum, sed tamen signo signum nihilominus indicabit; ut et hoc monosyllabum, *ex*, et ille gestus, unam rem quamdam significant, quam mihi ego vellem non significando monstrari. *Ad.* Qui potest quod quæris, oro te? *Aug.* Quomodo paries potuit. *Ad.* Ne ipse quidem, quantum ratio progrediens docuit, ostendi sine signo potest. Nam et intentio digiti non est utique paries, sed signum datur per quod paries possit videri. Nihil itaque video quod sine signis ostendi queat. *Aug.* Quid, si ex te quærerem quid sit ambulare, surgeresque et id ageres? nonne re ipsa potius quam verbis ad me docendum, aut ullis aliis signis uteris? *Ad.* Fateor ita esse, et pudet me rem tam in promptu positam non vidisse: ex qua etiam mihi millia rerum jam occurrunt, quæ ipsæ per se valeant, non per signa monstrari, ut edere, bibere, sedere, stare, clamare, et innumerabilia cætera. *Aug.* Age, nunc dic mihi, si omnino nesciens hujus verbi vim, abs te ambulante quærerem quid sit ambulare, quomodo me doceres? *Ad.* Idipsum agerem aliquanto celerius, ut post interrogationem tuam aliqua novitate admonereris; et tamen nihil aliud fieret, quam id quod deberet ostendi. *Aug.* Scisne aliud esse ambulare, aliud festinare? Nam et qui ambulat, non statim festinat; et qui festinat, non continuo ambulat: dicimus enim et in scribendo et in legendo, aliisque innumerabilibus rebus festinationem. Quare cum illud quod agebas, celerius ageres: post interrogationem meam, putarem ambulare nihil esse aliud quam festinare: id enim novi addideras; et ob hoc fallerer. *Ad.* Fateor rem non posse nos monstrare sine signo, si cum id agimus interrogemur: si enim nihil addamus, putabit qui rogat, nolle nos ostendere, contemptoque se, in eo quod agebamus perseverare. Sed si de his roget quæ agere possumus, nec eo tamen tempore quo agimus roget, possumus post ejus interrogationem id agendo, re ipsa potius quam signo demonstrare quod rogat: nisi forte loquentem me interroget quid sit loqui: quidquid enim dixerò, ut eum doceam, loquar necesse est: ex quo secutus docebo, donec ei planum faciam quod vult, non recedens a re ipsa quam sibi voluit demonstrari, nec signa quærens quibus eam ostendam præter ipsam.

CAPUT IV. — *An signa signis monstrantur.*

7. *Aug.* Acutissime omnino: quare vide utrum conveniat jam inter nos ea posse demonstrari sine signis, quæ aut non agimus cum interrogamur, et tamen statim agere possumus, aut ipsa signa forte agimus. Cum enim loquimur, signa facimus, de quo dictum est significare. *Ad.* Convenit. *Aug.* Cum ergo de quibusdam signis quæritur, possunt signis signa monstrari, cum autem de rebus quæ signa non sunt, aut eas agendo post inquisitionem si agi possunt, aut signa dando per quæ animadverti queant. *Ad.* Ita est. *Aug.* In hac igitur tripartita distributione prius illud consideremus, si placet, quod signis signa monstrantur: num enim sola verba sunt signa? *Ad.* Non. *Aug.*

Videtur ergo mihi loquendo nos aut verba ipsa signare verbis, aut alia signa, velut gestum cum dicimus aut litteram; nam his duobus verbis quæ significantur, nihilominus signa sunt: aut aliquid aliud quod signum non sit, velut cum dicimus, Lapis; hoc enim verbum signum est, nam significat aliquid, sed id quod eo significatur, non continuo signum est: quod tamen genus, id est cum verbis ea quæ signa non sunt significantur, non pertinet ad hanc partem quam discutere proposuimus. Suscepimus enim considerare illud, quod signis signa monstrantur, et partes in eo duas comperimus, cum aut eadem aut alia signa signis docemus vel commemoramus: an non tibi videbus? *Ad.* Manifestum est.

8. *Aug.* Dic ergo signa quæ verba sunt, ad quem sensum pertineant. *Ad.* Ad auditum. *Aug.* Quid gestus? *Ad.* Ad visum. *Aug.* Quid, cum verba scripta invenimus? num verba non sunt, an signa verborum verius intelliguntur? ut verbum sit quod cum aliquo significatur articulata voce profertur; vox autem nullo alio sensu quam auditu percipi potest: ita fit ut cum scribitur verbum, signum fiat oculis, quo illud quod ad aures pertinet, veniant in mentem. *Ad.* Omnino assentior. *Aug.* Id quoque te arbitror assentiri, cum dicimus, Nomen, significare nos aliquid. *Ad.* Verum est. *Aug.* Quid tandem? *Ad.* Id scilicet quod quidque appellatur, velut Romulus, Roma, virtus, fluvius, et innumerabilia cætera. *Aug.* Num ista quatuor nomina nullas res significant? *Ad.* Imo aliquas. *Aug.* Num nihil distat inter hæc nomina, et eas res quæ his significantur? *Ad.* Imo plurimum. *Aug.* Vellem abs te audire, quidnam id sit. *Ad.* Hoc vel in primis, quod hæc signa sunt, illa non sunt. *Aug.* Placetne appellemus significabilia ea quæ signis significari possunt et signa non sunt, sicut ea quæ videri possunt, visibilia nominamus, ut de his deinceps commodius disseramus? *Ad.* Placet vero. *Aug.* Quid? illa quatuor signa quæ paulo ante pronuntiasti, nullone alio signo significantur? *Ad.* Miror quod jam mihi excidisse arbitraris, quod ea quæ scribuntur, eorum quæ voce proferuntur, signorum signa esse comperimus. *Aug.* Dic inter ista quid distet? *Ad.* Quod illa visibilia sunt, hæc audibilia. Cur enim et hoc nomen non admittas, si admisimus significabilia? *Aug.* Prorsus admitto, et gratum habeo. Sed rursus quæro, quatuor hæc signa nullone alio signo audibili significari queant, ut visibilia recordatus es? *Ad.* Hoc quoque recentius dictum recordor. Nam nomen responderam significare aliquid, et huic significationi quatuor ista subjeceram; et illud autem et hæc, si quidem voce proferuntur, audibilia esse cognosco. *Aug.* Quid ergo inter audibile signum et audibilia significata, quæ rursus signa sunt, interest? *Ad.* Inter illud quidem quod dicimus, Nomen, et hæc quatuor quæ significationi ejus subjecimus, hoc distare video, quod illud audibile signum est signorum audibilium: hæc vero audibilia quidem signa sunt, non tamen signorum, sed rerum partim visibilium, sicut est Romulus, Roma, fluvius; partim intelligibilium, sicut est virtus.

9. *Aug.* Accipio et probō: sed scisne omnia quæ voce articulata cum aliquo significato proferuntur, verba appellari? *Ad.* Scio. *Aug.* Ergo et nomen verbum est, quandoquidem id videmus cum aliquo significato articulata voce proferri; et cum dicimus disertum hominem bonis verbis uti, etiam nominibus utique utitur; et cum seni domino apud Terentium servus retulit, *Bona verba quæso* (In *Andria*, act. 1, scen. 2 v. 33), multa ille etiam nomina dixerat. *Ad.* Assentior. *Aug.* Concedis igitur iis duabus syllabis quas edimus, cum dicimus, Verbum, nomen quoque significari, et ob hoc illud hujus signum esse. *Ad.* Concedo. *Aug.* Hoc quoque respondeas velim. Cum verbum signum sit nominis, et nomen signum sit fluminis, et flumen signum sit rei quæ jam videri potest, ut inter hanc rem et flumen, id est signum ejus, et inter hoc signum et nomen quod hujus signi signum est dixisti quid intersit; quid interesse arbitraris inter signum nominis, quod verbum esse comperimus, et ipsam nomen cujus signum est? *Ad.* Hoc distare intelligo, quod ea quæ significantur nomine, etiam verbo significantur; ut enim nomen est verbum, ita et flumen verbum est: quæ autem verbo significantur, non omnia significantur et nomine. Nam et illud, si, quod in capite habet abs te propositus versus, et hoc, ex, de quo jam diu agentes in hæc duce ratione pervenimus, verba sunt, nec tamen nomina; et talia multa inveniuntur. Quamobrem cum omnia nomina verba sint, non autem omnia verba nomina sint, planum esse arbitror quid inter verbum distet et nomen, id est inter signum signi ejus quod nulla alia signa significat, et signum signi ejus quod rursus alia significat. *Aug.* Concedisne omnem equum animal esse, nec tamen omne animal equum esse? *Ad.* Quis dubitaverit? *Aug.* Hoc ergo inter nomen et verbum, quod inter equum et animal interest. Nisi forte ab assentiendo id te revocat, quod dicimus et alio modo verbum, quo significantur ea quæ per tempora declinantur, ut scribo scripsi, lego legi, quæ manifestam est non esse nomina. *Ad.* Dixisti omnino quod me dubitare faciebat. *Aug.* Ne te istud moveat. Dicimus enim et signa universaliter omnia quæ significant aliquid, ubi etiam verba esse invenimus. Dicimus item signa militaria, quæ jam proprie signa nominantur, quo verba non pertinent. Et tamen si tibi dicerem, ut omnis equus animal, non autem omne animal equus est, ita omne verbum signum, non autem omne signum verbum est, nihil, ut opinor, dubitares. *Ad.* Jam intelligo, et prorsus assentior, hoc interesse inter universale illud verbum et nomen, quod inter animal et equum.

10. *Aug.* Scisne etiam, cum dicimus, Animal, aliud esse hoc trisyllabum nomen, quod voce prolatum est, aliud id quod significatur? *Ad.* Jam hoc supra concessi de omnibus signis et significabilibus. *Aug.* Num omnia signa tibi videntur aliud significare quam sunt, sicut hoc trisyllabum, cum dicimus, Animal, nullo modo idem significat quod est ipsum? *Ad.* Non sane: nam cum dicimus, Signum, non solum signa cætera

quæcumque sunt, sed etiam seipsum significat; est enim verbum, et utique omnia verba signa sunt. *Aug.* Quid? in hoc disyllabo cum dicimus, Verbum, nonne tale aliquid contingit? Nam si omne quod cum aliquo significato articulata voce profertur, hoc disyllabo significatur, etiam ipsum hoc genere includitur. *Ad.* Ita est. *Aug.* Quid? nomen nonne similiter habet? Nam et omnium generum nomina significat, et ipsum nomen generis neutri nomen est. An, si ex te quærerem quæ pars orationis nomen, posses mihi respondere recte, nisi, nomen? *Ad.* Verum dicis. *Aug.* Sunt ergo signa quæ inter alia quæ significant, et seipsa significant. *Ad.* Sunt. *Aug.* Num tale tibi videtur hoc quadrisyllabum signum, cum dicimus, Conjunctio? *Ad.* Nullo modo: nam ea quæ significat, non sunt nomina; hoc autem nomen est.

CAPUT V. — *Signa mutua.*

11. *Aug.* Bene attendisti: nunc illud vide utrum inveniatur signa quæ se invicem significant, ut quemadmodum hoc ab illo, sic illud ab hoc significetur: non enim ita sunt inter se hoc quadrisyllabum, cum dicimus, Conjunctio, et illa quæ ab hoc significantur, cum dicimus, Si, vel, nam, namque, nisi, ergo, quoniam, et similia; nam hæc illo uno significantur, nullo autem horum unum illud quadrisyllabum significatur. *Ad.* Video, et quænam signa sint se invicem significantia, cupio cognoscere. *Aug.* Tu ergo nescis, cum dicimus, Nomen et verbum, duo verba nos dicere? *Ad.* Scio. *Aug.* Quid? illud nescis, cum dicimus, Nomen et verbum, duo nomina nos dicere? *Ad.* Id quoque scio. *Aug.* Scis igitur tam nomen verbo, quam etiam verbum nomine significari. *Ad.* Assentior. *Aug.* Potesne dicere, excepto eo quod diverse scribuntur et sonant, quid inter se differant? *Ad.* Possum fortasse; nam id esse video quod paulo ante dixi. Verba enim cum dicimus, omne quod articulata voce cum aliquo significato profertur, significamus; unde omne nomen, et ipsum cum dicimus, Nomen, verbum est: at non omne verbum nomen est, quamvis nomen sit, cum dicimus, Verbum.

12. *Aug.* Quid, si quisquam tibi affirmet et probet, ut omne nomen verbum est, ita omne verbum nomen esse? poterisne invenire quid distent, præter diversum in litteris sonum? *Ad.* Non potero, nec omnino distare aliquid puto. *Aug.* Quid, si omnia quidem quæ voce articulata cum aliquo significato proferuntur, et verba sunt et nomina; sed tamen alia de causa verba, et alia de causa nomina sunt? nihilne distabit inter nomen et verbum? *Ad.* Quomodo istud sit non intelligo. *Aug.* Hoc saltem intelligis, omne coloratum visibile esse, et omne visibile coloratum, quamvis hæc duo verba distincte differenterque significant. *Ad.* Intelligo. *Aug.* Quid si ergo ita et omne verbum nomen, et omne nomen verbum est, quamvis hæc ipsa duo nomina, vel duo verba, id est nomen et verbum, differentem habeant significationem? *Ad.* Jam video posse id accidere: sed quomodo id accidat, exspecto ut ostendas. *Aug.* Omne quod cum aliquo significato articulata voce prorumpit, animadvertis, ut opinor, et aurem verbe-

rare, ut sentiri; et memoriæ mandari, ut nosci possit, *Ad.* Animadverto. *Aug.* Duo ergo quædam contingunt, cum aliquid tali voce proferimus. *Ad.* Ita est. *Aug.* Quid, si horum duorum ex uno appellata sunt verba, ex altero nomina; verba scilicet a verberando, nomina vero a noscendo, ut illud primum ab auribus, hoc autem secundum ab animo vocari meruerit?

13. *Ad.* Concedam, cum ostenderis quomodo recte possimus omnia verba nomina dicere. *Aug.* Facile est: nam credo te accepisse ac tenere pronomen dictum, quod pro ipso nomine valeat, rem tamen notet minus plena significatione quam nomen. Nam, ut opinor, definivit ille ita, quem grammatico reddidisti: Pronomen est pars orationis, quæ pro ipso positæ nomine, minus quidem plene, idem tamen significat. *Ad.* Recordor et probo. *Aug.* Vides igitur secundum hanc definitionem nullis nisi nominibus servire, et pro his solis poni posse pronomina, velut cum dicimus, Hic vir, ipse rex, eadem mulier, hoc aurum, illud argentum: hic, ipse, eadem, hoc, illud pronomina esse; vir, rex, mulier, aurum, argentum, nomina, quibus plenius quam illis pronomibus res significatæ sunt. *Ad.* Video et assentior. *Aug.* Tu ergo nunc mihi paucas conjunctiones quaslibet enuntia. *Ad.* Et, quæ, at, atque. *Aug.* Hæc omnia quæ dixisti, nonne tibi videntur esse nomina? *Ad.* Non omnino. *Aug.* Ego saltem tibi recte locutus videor, cum dicerem, Hæc omnia quæ dixisti? *Ad.* Recte prorsus; et jam intelligo quam mirabiliter ostenderis me nomina enuntiasse: non enim aliter de his recte dici potuisset. Hæc omnia. Sed enim vereor adhuc, ne propterea mihi recte locutus videaris, quod has quatuor conjunctiones etiam verba esse non nego; ut ideo de his recte dici potuerit, Hæc omnia, quoniam recte dicitur, Hæc verba omnia. Si autem a me quæras quæ sit pars orationis, Verba; nihil aliud respondebo quam, Nomen. Quare huic nomini fortasse pronomen adjunctum est, ut illa recta esset locutio tua.

14. *Aug.* Acute quidem falleris, sed ut falli desinas, acutius attende quod dicam, si tamen id dicere, ut volo, valero: nam verbis de verbis agere tam implicatum est, quam digitos digitis inserere et confricare; ubi vix dignoscitur, nisi ab eo ipso qui id agit, qui digiti pruriant, et qui auxiliantur prurientibus. *Ad.* En toto animo adsum, nam ista hæc similitudo me intensissimum fecit. *Aug.* Verba certe sono, et litteris constant. *Ad.* Ita est. *Aug.* Ergo ut ea potissimum auctoritate utamur, quæ nobis charissima est, cum ait Paulus apostolus, *Non erat in Christo Est et Non¹, sed Est in illo erat* (II Cor. 1, 19), non opinor, putandum est tres istas litteras, quas enuntiamus cum dicimus, *est*, fuisse in Christo; sed illud potius quod istis tribus litteris significatur. *Ad.* Verum dicis. *Aug.* Intelligis igitur eum qui ait, *Est in illo erat*, nihil aliud dixisse quam, *Est* appellatur quod in illo erat: tanquam si dixisset, *Virtus in illo erat*; non utique aliud dixisse acciperetur, nisi, *virtus* appellatur quod in illo erat: ne duas istas syllabas quas enuntiamus, cum dicimus

¹ Ναὶ καὶ οὐ.

Virtus, et non illud quod his duabus syllabis significatur, in illo fuisse arbitraremur. *Ad.* Intelligo ac sequor. *Aug.* Quid? illud nonne intelligis etiam nihil interesse utrum quisque dicat, Virtus appellatur, an, Virtus nominatur? *Ad.* Manifestum est. *Aug.* Ergo ita manifestum est, nihil interesse utrum quis dicat, Est appellatur, an, Est nominatur quod in illo erat. *Ad.* Video et hic nihil distare. *Aug.* Jamne etiam vides quid velim ostendere? *Ad.* Nondum sane. *Aug.* Itane tu non vides nomen esse id quo res aliqua nominatur? *Ad.* Hoc plane nihil certius video. *Aug.* Vides ergo, Est nomen esse, siquidem illud quod erat in illo, Est nominatur. *Ad.* Negare non possum. *Aug.* At si ex te quærerem quæ sit pars orationis, Est; non opinor nomen, sed verbum esse diceres, cum id ratio etiam nomen esse docuerit. *Ad.* Ita est prorsus ut dicis. *Aug.* Num adhuc dubitas alias quoque partes orationis eodem modo, quo demonstravimus, nomina esse? *Ad.* Non dubito, quandoquidem fateor ea significare aliquid. Si autem res ipsæ quas significant, quid singulæ appellentur, id est nominentur, interroges; respondere nōn possum, nisi eas ipsas partes orationis, quas nomina non vocamus, sed, ut cerno, vocare convincimur.

15. *Aug.* Nihilne te movet, ne quis existat qui nostram istam rationem labefactet dicendo, Apostolo non verborum, sed rerum auctoritatem esse tribuendam; quamobrem fundamentum persuasionis hujus non tam esse firmum quam putamus: fieri enim posse ut Paulus, quanquam vixerit præceperitque rectissime¹, minus tamen recte locutus sit, cum ait, *Est in illo erat*; præsertim cum se ipse imperitum sermone fateatur? (II Cor. xi, 6.) quo tandem modo istum refellendum arbitraris? *Ad.* Nihil habeo quod contradicam, et te oro ut aliquem de illis reperias, quibus verborum notitia summa conceditur, cujus auctoritate potius id quod cupis efficias. *Aug.* Minus enim tibi videtur idoneæ, remotis auctoritatibus, ipsa ratio, qua demonstratur omnibus partibus orationis significari aliquid, et ex eo appellari; si autem appellari, et nominari; si nominari, nomine utique nominari: quod in diversis linguis facillime judicatur. Quis enim non videat, si quæras quid Græci nominent quod nos nominamus, Quis, responderi, τίς · quid Græci nominent quod nos nominamus, Volo, responderi. θέλω · quid Græci nominent quod nos nominamus, Bene, responderi, καλῶς · quid Græci nominent quod nos nominamus, Scriptum, responderi, τὸ γεγραμμένον · quid Græci nominent quod nos nominamus, Et, responderi, καί · quid Græci nominent quod nos nominamus, Ab, responderi, ἀπό · quid Græci nominent quod nos nominamus, Heu, responderi, ὦ · atque in his omnibus partibus orationis, quas nunc enumeravi, recte loqui eum qui sic interroget: quod, nisi nomina essent, fieri non posset? Hac ergo oratione Paulum apostolum recte locutum esse, cum remotis omnium eloquentium auctoritatibus obtinere possimus; quid opus est quærerere cujus persona sententia nostra fulciatur?

¹ Mss. habent, *dixerit præceperitque rectissime.*

16. Sed ne quis tardior aut impudentior nondum cedat, asseratque, nisi illis auctoribus, quibus verborum leges consensu omnium tribuuntur, nullo modo esse cessurum; quid in latina lingua excellentius Cicerone inveniri potest? At hic in suis nobilissimis orationibus quas Verrinas vocant, Coram, præpositionem, sive illo loco adverbium sit, nomen appellavit. Verumtamen quia fieri potest ut ego illum locum minus bene intelligam, exponaturque alias aliter, vel a me vel ab alio; est ad quod responderi posse nihil puto. Tradunt enim nobilissimi disputationum magistri, nomine et verbo plenam constare sententiam, quæ affirmari negarique possit: quod genus idem Tullius quodam loco pronuntiatum vocat: et cum verbi tertia persona est, nominativum cum ea casum nominis aiunt esse oportere; et recte aiunt: quod mecum si consideres, velut cum dicimus, Homo sedet, Equus currit, agnoscis, ut opinor, duo esse pronuntiatum. *Ad.* Agnosco. *Aug.* Cernis in singulis singula esse nomina, in uno homo, in altero equus; et verba singula, in uno sedet, in altero currit? *Ad.* Cerno. *Aug.* Ergo si dicerem, sedet tantum, aut currit tantum, recte a me quæreris, quis vel quid; ut responderem, Homo, vel equus, vel animal, vel quodlibet aliud, quo possit nomen redditum verbo implere pronuntiatum, id est illam sententiam quæ affirmari et negari potest. *Ad.* Intelligo. *Aug.* Attende cætera, et finge nos videre aliquid longius, et incertum habere utrum animal sit an saxum, vel quid aliud, meque tibi dicere, Quia homo est, animal est; nonne temere dicerem? *Ad.* Temere omnino: sed non temere plane diceres, Si homo est, animal est. *Aug.* Recte dicis. Itaque in locutione tua placet mihi, Si; placet et tibi: utrique autem nostrum in mea displicet, Quia. *Ad.* Assentior. *Aug.* Vide jam utrum istæ duæ sententiæ plena pronuntiatum sint: Placet si, displicet, quia. *Ad.* Plena omnino. *Aug.* Age, nunc dic mihi quæ ibi sint verba, quæ nomina. *Ad.* Verba ibi video esse, placet, et, displicet: nomina vero quid aliud quam, si, et, quia? *Aug.* Has ergo duas conjunctiones etiam nomina esse satis probatum est. *Ad.* Prorsus satis. *Aug.* Potesne ipse per te in aliis partibus orationis hoc idem ad eandem regulam docere? *Ad.* Possum.

CAPUT VI. — *Signa sui significativa.*

17. *Aug.* Transeamus ergo hinc, et jam dic mihi utrum sicut omnia verba nomina, et omnia nomina verba esse comperimus, ita tibi et omnia nomina vocabula, et omnia vocabula nomina esse videantur. *Ad.* Plane inter hæc quid distet præter diversum syllabarum sonum non video. *Aug.* Nec ego interim resisto, quanquam non desint qui etiam significatione ista discernunt, quorum sententiam modo considerare non opus est. Sed certe animadvertis ad ea jam signa nos pervenisse, quæ se invicem significant, nulla præter sonum distantia, et quæ seipsa significant cum cæteris omnibus partibus orationis. *Ad.* Non intelligo. *Aug.* Non ergo intelligis et nomen vocabulo et vocabulum nomine significari; et ita ut præter sonum litterarum nihil intersit, quantum ad generale nomen

pertinet: nam et speciale nomen dicimus, quod inter octo partes orationis ita est, ut alias septem non contineat. *Ad.* Intelligo. *Aug.* At hoc est quod dixi, se invicem significare vocabulum et nomen.

18. *Ad.* Teneo, sed quæro quid dixeris, Cum etiam seipsa significant cum aliis partibus orationis. *Aug.* Nonne superior ratio docuit nos, omnes partes orationis, et nomina posse dici et vocabula, id est et nomine et vocabulo posse significari? *Ad.* Ita est. *Aug.* Quid? ipsum nomen, id est sonum istum duabus syllabis expressum, si ex te quæram quid appelles, nonne recte mihi respondebis, Nomen? *Ad.* Recte. *Aug.* Num ita se significat hoc signum quod quatuor syllabis enuntiamus cum dicimus, *Conjunctio*? Hoc enim nomen inter illa quæ significat, numerari non potest. *Ad.* Recte accipio. *Aug.* Id est quod dictum est nomen seipsum significare cum aliis quæ significat; quod etiam de vocabulo licet per teipsum intelligas. *Ad.* Jam facile est: sed illud mihi nunc venit in mentem, nomen et generaliter et specialiter dici; vocabulum autem inter octo partes orationis non accipi: quare hoc quoque inter se præter diversum sonum differre arbitror. *Aug.* Quid? nomen et *δνομα* distare inter se aliquid putas præter sonum, quo etiam linguæ discernuntur latina atque græca? *Ad.* Hic vero nihil aliud intelligo. *Aug.* Perventum est ergo ad ea signa quæ et seipsa significant, et aliud ab alio invicem significetur, et quidquid ab uno hoc et ab alio; et nihil præter sonum inter se differant: nam hoc quartum modo invenimus; tria enim superiora, et de nomine et verbo intelliguntur. *Ad.* Omnino perventum.

CAPUT VII. — *Epilogus præcedentium capitulum.*

19. *Aug.* Jam quæ sermocinando invenerimus, velim recenseas. *Ad.* Faciam quantum possum. Nam primo omnium recordor aliquandiu nos quæsisse quam ob causam loquamur, inventumque esse docendi commemorandive gratia nos loqui, quandoquidem nec cum interrogamus, aliud agimus quam ut ille qui interrogatur discat quid velimus audire; et in cantando, quod delectationis causa facere videmur, non sit proprium locutionis; in orando Deo, quem doceri aut commemorari existimare non possumus, id verba valeant, ut vel nos ipsos commonefaciamus, vel alii commoneantur doceanturve per nos. Deinde cum satis constitisset verba nihil aliud esse quam signa; ea vero quæ non aliquid significant, signa esse non posse, proposuisti versum, cujus verba singula quid significarent, conarer ostendere: is autem erat:

Si nihil ex tanta Superis placet urbe relinqui.

Cujus secundum verbum quamvis notissimum et manifestissimum, quid tamen significaret, non reperiebamus. Cumque mihi videretur non frustra nos id in loquendo interponere, sed quod eo aliquid doceamus audientem, ipsam mentis affectionem, cum rem quam quærit, non esse invenit, vel invenisse se putat, hoc verbo fortasse indicari; respondisti tu quidem, sed tamen nescio quam profunditatem quæstionis joco evitans, in aliud tempus illustrandam distulisti: nec me debiti quoque tui oblitum putes. Inde tertium

in versu verbum cum satagerem exponere, urgebar abs te, ut non verbum aliud quod idem valeret, sed rem ipsam potius quæ per verba significaretur ostenderem. Cumque id sermocinantibus nobis fieri non posse dixissem, ventum est ad ea quæ interrogantibus digito monstrantur. Hæc ego corporalia esse omnia arbitrabar, sed invenimus sola visibilia. Hinc nescio quomodo ad surdos et histriones devenimus, qui non quæ sola videri possunt, sed multa præterea ac prope omnia quæ loquimur, gestu sine voce significant; eosdem tamen gestus signa esse comperimus, Tum rursus quærere cœpimus, quomodo res ipsas quæ signis significantur, sine ullis signis valeremus ostendere, cum et ille paries, et color, et omne visibile, quod intentione digiti ostenditur, signo quodam convinceretur ostendi. Hic ego errans cum inveniri tale nihil posse dixissem, tandem inter nos constitit, ea posse demonstrari sine signo, quæ cum a nobis quærentur, non agimus, et post inquisitionem agere possumus; locutionem tamen ex eo non esse genere: siquidem et loquentes cum interrogamur quid sit locutio, istam per seipsam demonstrare facile esse satis apparuit.

20. Ex quo admoniti sumus aut signis signa monstrari, aut signis alia quæ signa non sunt, aut etiam sine signo res quas agere post interrogationem possumus: horumque trium primum diligentius considerandum discutiendumque suscepimus. Qua disputatione declaratum est, partim esse signa, quæ ab iis signis quæ significarent, significari vicissim non possent, ut est hoc quadrisyllabum cum, *Conjunctio*, dicimus: partim quæ possent, ut cum dicimus, *Signum*, etiam verbum significamus; et cum dicimus, *Verbum*, etiam signum significamus; nam signum et Verbum, et duo signa. et duo verba sunt. In hoc autem genere, quo invicem se signa significant, quædam non tantum, quædam tantum, quædam vero etiam idem valere monstratum est. Etenim hoc disyllabum, quod sonat cum dicimus, *Signum*, prorsus omnia quibus quidque significatur significat: non autem omnium signorum signum est cum dicimus, *Verbum*, sed tantum eorum quæ articulata voce proferruntur. Unde manifestum est, quamvis et verbum signo, signum verbo, id est et duæ istæ syllabæ illis, et illæ istis significantur, plus tamen signum valere quam verbum, plura scilicet illis duabus syllabis, quam istis significantibus. Tantumdem autem valet generale verbum, et generale nomen. Docuit enim ratio omnes partes orationis etiam nomina esse, quod et pronomina his addi possunt, et de omnibus dici potest quod aliquid nominent, et nulla earum sit quæ non verbo adjuncto pronuntiatum possit implere. Sed cum tantumdem valeant nomen et verbum, eo quod omnia quæ verba sunt, sint etiam nomina; non tamen idem valent. Alia quippe de causa verba, et alia nomina nuncupari, satis probabiliter disputatum est. Siquidem alterum horum ad auris verberationem, alterum ad animi commemorationem notandam esse compertum, vel ex hoc intelligi potest, quod in loquendo rectissime dicimus, Quod est huic rei nomen,

rem memoriæ mandare cupientes; Quod est autem huic rei verbum, dicere non solemus. Quæ vero non solum tantumdem, sed etiam idem omnino significant, et inter quæ nihil præter litterarum distet sonum, nomen et *δύομα* invenimus. Illud sane mihi elapsum erat in hoc genere, in quo invicem se significant, nullum nos signum comperisse, quod non inter cætera quæ significat, se quoque significet. Hæc quantum potui recordatus sum. Tu jam videris, quem nihil puto in hoc sermone nisi scientem certumque dixisse, utrum ista bene ordinateque digesserim.

CAPUT VIII. — *Non frustra hæc disputari. Item signis auditis animum, ut interroganti respondeatur, ad res significatas esse referendum.*

21. *Aug.* Satis tu quidem memoriter omnia quæ vellem recolui; et, ut tibi fatear, multo evidentius mihi nunc videntur ista distincta, quam cum ea inquirendo ac disserendo de nescio quibus latebris ambo erueremus. Sed quonam tantis ambagibus tecum pervenire moliar, difficile dictu est hoc loco. Tu enim fortasse aut ludere nos, et a seriis rebus avocare animum, quasi quibusdam puerilibus quæstiunculis, arbitraris, aut parvam vel mediocrem aliquam utilitatem requirere; aut si magnum quiddam parturire istam disputationem suspicaris, jamjamque id scire sive saltem audire desideras. Ego autem credas velim, neque me vilia ludicra hoc instituisse sermone, quamvis fortasse ludamus, idque ipsum tamen non puerili sensu æstimandum sit; neque parva bona vel mediocria cogitare. Et tamen si dicam vitam esse quamdam beatam, eandemque sempiternam, quo nos Deo duce, id est ipsa veritate, gradibus quibusdam infirmo gressui nostro accommodatis perducere cupiam; vereor ne ridiculus videar, qui non rerum ipsarum quæ significantur, sed consideratione signorum tantam viam ingredi cœperim. Dabis igitur veniam, si prælude tecum non ludendi gratia, sed exercendi vires et mentis aciem, quibus regionis illius, ubi beata vita est, calorem ac lucem non modo sustinere, verum etiam amare possimus. *Ad.* Perge potius ut cœpisti: nam nunquam ego contemnenda putem quæ tu dicenda vel agenda putaveris.

22. *Aug.* Age, jam ergo illam partem consideremus, cum signis non alia signa significantur, sed ea quæ significabilia vocamus. Et primum dic mihi utrum homo, homo sit. *Ad.* Nunc vero an ludas nescio. *Aug.* Quid ita? *Ad.* Quia quærendum ex me censes, utrum homo aliud sit quam homo. *Aug.* Ita credo te illudi arbitraberis, si etiam quærerem utrum prima hujus nominis syllaba aliud sit quam, ho, et aliud secunda quam, mo. *Ad.* Ita omnino. *Aug.* At ista duæ syllabæ conjunctæ, homo est: an negabis? *Ad.* Quis neget? *Aug.* Quæro ergo, num tu duæ istæ syllabæ conjunctæ sis. *Ad.* Nullo modo: sed video quo tendas. *Aug.* Dicit ergo, ne me contumeliosum putes. *Ad.* Concludi existimas quod homo non sim. *Aug.* Quid, tu non idem existimas, qui omnia superiora ex quibus hoc confectum est, vera esse concedis? *Ad.* Non tibi ego dicam quid existimem, nisi

prius abs te audiero, cum quærerem utrum homo, homo sit, de duabus istis syllabis, an de re ipsa quam significant, me interrogaveris? *Aug.* Tu potius responde ex qua parte acceperis interrogationem meam: nam si est ambigua, prius hoc cavere debuisti, neque mihi respondere autequam certus fieres quonam modo rogaverim. *Ad.* Quid enim me impediret hæc ambiguitas, cum ego ad utrumque responderim: homo enim prorsus homo est: nam et istæ duæ syllabæ nihil aliud sunt quam istæ duæ syllabæ; et id quod significant, nihil aliud est, quam id quod est. *Aug.* Scite hoc quidem: sed cur hoc solum quod dictum est homo, non etiam cætera quæ locuti sumus, ad utrumque accepisti? *Ad.* Unde enim convincor quod et cætera non sic acceperim? *Aug.* Ut alia omittam, eam ipsam primam rogationem meam, si totam ex ea parte accepisses, qua syllabæ sonant, nihil mihi respondisses; possem tibi enim videri nihil etiam interrogasse: nunc vero cum tria verba sonuerim, quorum unum in medio repetivi dicens utrum homo, homo sit, primum et ultimum verbum, non secundum ipsa signa, sed secundum ea quæ his significantur te accepisse, vel hoc solo manifestum est, quod statim certus ac fidens rogationi respondendum putasti. *Ad.* Verum dicis. *Aug.* Cur ergo id tantum quod in medio positum est, et secundum id quod sonat, et secundum id quod significat, te accipere libuit? *Ad.* Ecce jam totum ex ea tantum parte qua significatur accipio: assentior enim tibi, sermocinari nos omnino non posse, nisi auditis verbis ad ea feratur animus, quorum ista sunt signa. Quare ostende nunc, quomodo ista ratiocinatione deceptus sum, qua me hominem non esse concluditur. *Aug.* Imo eadem rursus interrogabo, ut ipse invenias ubi lapsus sis. *Ad.* Bene facis.

23. *Aug.* Illud ergo quod primo quæsieram, quia jam dedisti, non quæram. Vide igitur diligentius, utrum syllaba, ho, nihil aliud sit quam, ho; et utrum, mo, nihil aliud sit quam, mo. *Ad.* Hic prosus nihil aliud video. *Aug.* Vide etiam num istis duabus junctis, homo, fiat. *Ad.* Nequaquam hoc concesserim: placuit enim, et recte placuit, signo dato id quod significatur attendere, et ex ejus consideratione vel dare, vel negare quod dicitur. Illæ autem separatim enuntiatæ syllabæ, quia sine ulla significatione sonuerunt, hoc eas esse quod sonuere concessum est. *Aug.* Placet igitur, firmumque animo tenes non respondendum esse interrogationibus nisi ex iis rebus quæ verbis significantur. *Ad.* Non intelligo cur displiceat, si modo verba sint. *Aug.* Vellem scire quomodo illi resisteres, de quo jocantes solemus audire, quod ex ejus ore cum quo disputabat, leonem processisse concluderit. Cum enim quæsisset, utrum ea quæ loqueremur, nostro ore procederent, atque ille non potuisset negare; quod facile fuit, egit cum homine, ut in loquendo leonem nominaret: hoc ubi factum est, ridicule insultare cœpit et premere, ut quoniam quidquid loquimur, ore nostro exire confessus erat, et leonem se locutum esse nequibat abnuere, homo non

malus tam immanem bestiam videretur vomuisse. *Ad.* Minime vero erat arduum scurræ huic resistere; non enim concederem ore nostro exire quodcumque loquimur. Nam quæ loquimur, ea significamus; non autem quæ res significatur, sed signum quo significatur loquentis ore procedit, nisi cum ipsa signa significantur: quod genus paulo ante tractavimus.

24. *Aug.* Bene tu quidem hoc modo adversus illum esses paratus: verumtamen mihi quid respondebis, utrum homo nomen sit requirenti? *Ad.* Quid, nisi esse nomen? *Aug.* Quid? cum te video, num nomen video? *Ad.* Non. *Aug.* Visne igitur dicam quod sequitur? *Ad.* Ne quæso; nam mihi ipse renuntio, me hominem non esse, qui nomen esse responderim, cum homo utrum nomen esset inquireret. Jam enim placuerat, ex ea re quæ significaretur, aut assentiri, aut negare quod dicitur. *Aug.* At mihi videtur non te frustra in hanc responsionem decidisse; nam vigilantiam tuam mentibus nostris indita ipsa lex rationis evicit: nam si quærerem quid esset homo, responderes fortasse, Animal; si autem quærerem quæ pars orationis esset homo, nullo modo posses recte respondere nisi, Nomen: quamobrem cum homo et nomen, et animal esse invenitur, illud dicitur ex ea parte qua signum est, hoc ex parte rei quam significat. Qui ergo quærit utrum homo nomen sit, nihil ei aliud quam esse respondeam: satis enim significat ex ea parte se velle audire, qua signum est. Si autem quærit utrum animal sit, multo proclivius annuam: quoniam si tacens et nomen et animal, tantum quid esset homo requireret, placita illa loquendi regula ad id quod duabus syllabis significatur, animus curreret; neque quidquam responderetur nisi animal, vel etiam tota definitio diceretur, id est animal rationale mortale: an tibi non videtur? *Ad.* Prorsus videtur: sed cum esse nomen concesserimus, quomodo illam conclusionem nimis contumeliosa evitabimus, qua nos homines non esse conficitur? *Aug.* Quomodo putas, nisi docendo non ex ea parte illatam, qua interroganti assentiebamur? Aut si ex ea parte illam se fatetur inferre, nullo modo est formidanda: quid enim metuum hominem, id est tres istas syllabas non esse me confiteri? *Ad.* Nihil est verius. Cur ergo animum offendit, cum dicitur, non es igitur homo; cum secundum illa concessa, nihil verius dici potuerit? *Aug.* Quia non possum non putare ad id conclusionem referri, quod his duabus syllabis significatur, simul atque ista verba sonuerint, ea scilicet regula, quæ naturaliter plurimum valet, auditis signis ad res significatas feratur intentio. *Ad.* Accipio quod dicis.

CAPUT IX. — *An res quæque, vel ejus cognitio pluris habenda sit quam ipsius signa.*

25. *Aug.* Jam ergo intelligas volo, res quæ significantur, pluris quam signa esse pendendas. Quidquid enim propter aliud est, vilius sit necesse est quam id propter quod est; nisi tu aliud existimas. *Ad.* Videtur mihi non temere hic esse assentiendum: nam cum dicimus, Cœnum, longe hoc nomen arbitror rei

quam significat antecellere, Quod enim nos offendit audientes, non ad ipsius verbi pertinet sonum; cœnum enim nomen, mutata una littera cœlum est; inter illa vero quæ his nominibus significantur, quantum distet videmus. Quamobrem nequaquam huic signo tribuerim, quod in re quam significat odimus; et propterea hoc illi jure antepono: libentius enim hoc audimus, quam ullo sensu illud attingimus. *Aug.* Vigilantissime omnino. Itaque falsum est, omnes res pluris quam earum signa esse pendendas. *Ad.* Ita videtur. *Aug.* Dic ergo mihi quid arbitreris eos secutos esse, qui huic rei tam fœdæ atque aspernabili nomen indiderunt; vel utrum eos probes, an improbes. *Ad.* Ego vero illos nec probare, nec improbare audeo, nec quid fuerint secuti scio. *Aug.* Potesne saltem scire quid tu sequaris, cum hoc nomen enuntias? *Ad.* Hoc plane possum; nam significare volo, ut eum cum quo loquor doceam vel admoneam de re illa, quod eum doceri vel admoneri oportere arbitror. *Aug.* Quid? ipsum docere aut admonere, sive doceri aut admoneri, quod vel tu exhibes commode per hoc nomen, vel exhibetur tibi; nonne charius quam ipsum nomen habendum est? *Ad.* Concedo ipsam scientiam, quæ per hoc signum evenit, eidem signo esse anteponendam; sed non ideo etiam rem ipsam puto.

26. *Aug.* In illa igitur sententia nostra, quanquam sit falsum, res omnes signis suis præponi oportere; non tamen falsum est, omne quod propter aliud est, vilius esse quam id propter quod est. Cognitio quippe cœni, propter quam hoc nomen est institutum, pluris habenda est ipso nomine, quod eidem cœno præponendum esse comperimus. Non enim ob aliud ista cognitio signo, de quo agimus antelata est, nisi quia illud propter hanc, non hæc propter illud esse vincitur. Nam ita cum quidam vorator, ventrisque, ut ab Apostolo dicitur, cultor (*Rom. xvi, 18*), diceret ideo se vivere, ut vesceretur; non tulit qui audiebat frugi homo, et, *Quanto*, inquit, *melius ideo vesceretur ut viveres?* quod utique ex eadem ista regula locutus est¹. Nam neque alia de causa ille displicuit, nisi quod vitam suam tam parvipenderet, ut eam duceret gutturis voluptate viliorem, dicendo se propter epulas vivere: neque hic ob aliud jure laudatur, nisi quod in iis duobus quid propter quid fieret, hoc est quid cui subjectum esset intelligens, cibandum potius ut vivamus, quam vivendum ut cibemur, admonuit. Similiter et tu fortasse, et quilibet hominum non imperite res æstimantium, dicenti cuiquam loquaci amatorique verborum. Ideo doceo ut loquar, responderetis, Homo, cur non potius ideo loqueris ut doceas? Quod si hæc vera sunt, sicuti esse cognoscis, vides profecto quanto verba minoris habenda sint, quam id propter quod utimur verbis; cum ipse usus verborum jam sit verbis anteponendus: verba enim sunt ut his utamur; utimur autem his ad docendum. Quanto est ergo melius docere quam loqui, tanto melior est quam verba, locutio. Multo ergo melior doctrina quam

¹ Mss. At in Edd., *ut viveres? uterque tamen ex eadem regula locutus est.*

verba. Sed cupio audire quid forte contradicendum putes.

27. *Ad.* Assentior quidem meliorem quam verba esse doctrinam; sed utrum adversus istam regulam qua dicitur, Omne quod propter aliud est, inferius esse quam id propter quod est, nihil sit quod objici possit, ignoro. *Aug.* Alias hoc opportunius diligentiusque tractabimus: nunc illud quod concedis, satis est ad id quod conficere studeo. Das enim cognitionem rerum quam signa rerum esse chariorem. Quamobrem cognitio rerum quæ significantur, cognitioni signorum anteferenda est: an tibi non videtur? *Ad.* Num ego cognitionem rerum cognitione signorum, ac non signis ipsis præstantiorem esse concessi? quare vereor ut hic tibi assentiar. Quid si enim ut cœnum nomen melius est ea re quam significat; ita et hujus nominis cognitio cognitioni quoque illius rei est anteponenda, quamvis ea cognitione sit ipsum nomen inferius? Quatuor quippe sunt: nomen, et res, cognitio nominis, et cognitio rei. Sicut ergo primum secundo, cur non et tertium quarto antecellat? Sed ut non antecellat, num etiam subjiendum est?

28. *Aug.* Mire omnino te video et tenuisse quid concesseris, et explicasse quid senseris. Sed, ut opinor, intelligis, hoc trisyllabum nomen, quod sonat cum dicimus, Vitium, melius esse quam id quod significat; cum ipsius cognitio nominis multo sit inferior cognitione vitiorum. Licet itaque constituas etiam ista quatuor atque consideres, nomen et rem, cognitionem nominis et cognitionem rei; primum secundo jure præponimus. Hoc enim positum nomen in carmine, cum ait Persius, *Sed stupet hic vitio* (*Satyra 3, v. 32*), non modo nihil vitii fecit in versu, sed nonnihil etiam ornatus dedit: cum tamen res ipsa quæ significatur hoc nomine in quocumque inest, cogat esse vitiosum. At non ita et tertium quarto, sed quartum tertio videmus excellere. Hujus enim cognitio nominis vilis est præ cognitione vitiorum. *Ad.* Etiamne cum ista cognitio miseres facit, censes esse præferendam? Nam idem Persius omnibus pœnis, quas tyrannorum vel crudelitas excogitavit vel cupiditas pendit, hanc unam anteponebat, qua cruciantur homines qui vitia quæ vitare non possunt, coguntur agnoscere. *Aug.* Potes hoc modo cognitioni hujus nominis ipsam quoque virtutum cognitionem negare præferendam: quia virtutem videre nec tenere, supplicium est: quo idem ille satyricus tyranni ut puniantur optavit (*Ibid., v. 35-38*). *Ad.* Deus hanc avertat amentiam: jam enim intelligo non ipsas cognitiones, quibus animum imbuit optima omnium disciplina, esse culpandas; sed eos omnium miserimos judicandos, sicut et Persium judicasse arbitror, qui tali morbo affecti sunt, cui nec tanta medicina subveniat. *Aug.* Bene intelligis: sed quoquo modo se habeat Persiana sententia, quid ad nos? Non enim horum auctoritati subjecti sumus in talibus rebus. Deinde si qua cognitio cognitioni præferenda sit, non hic facile est explicare. Satis habeo quod effectum est cognitionem rerum quæ significantur, etsi non cogni-

tione signorum, ipsis tamen signis esse potiorum. Quare jam illud magis magisque discutiamus, quale sit genus rerum quas sine signis monstrari posse dicebamus per seipsas, ut loqui, ambulare, sedere, jacere, atque hujusmodi cætera. *Ad.* Jam recolo quid dicas. CAPUT X. — *An quædam doceri sine signis queant.*

Res non dicuntur per ipsa verba.

39. *Aug.* Omniane tibi videntur, quæ interrogati mox agere possumus, sine signo posse monstrari? an aliquid excipis? *Ad.* Ego vero etiam atque etiam genus hoc totum considerans, nihil adhuc invenio quod sine signo valeat doceri, nisi forte locutionem, et si forte id ipsum quispiam quærat, quid sit docere. Video enim eum, quidquid post ejus interrogationem fecere ut discat, ab ea ipsa re non discere quam sibi demonstrari cupit: nam si me cessantem, ut dictum est, vel aliud agentem roget quispiam quid sit ambulare, et ego statim ambulando, eum quod rogavit sine signo coner docere; unde cavebo ne id tantum putet esse ambulare, quantum ego ambulavero? quod si putaverit, decipietur: quisquis enim plus minusve quam ego ambulaverit, hunc ille ambulasse non arbitrabitur. Et quod de hoc uno verbo dixi, transit in omnia quæ sine signo monstrari posse consenseram præter duo illa quæ excepimus.

30. *Aug.* Accipio quidem istud: nonne tibi videtur aliud esse loqui, aliud docere? *Ad.* Videtur sane: nam si esset idem, non doceret quisquam nisi loquens; cum vero et aliis signis, præter verba, multa doceamus, quis de ista differentia dubitaverit? *Aug.* Quid? docere et significare, nihilne interest? an aliquid differunt? *Ad.* Idem puto esse. *Aug.* Nonne recte dicit, qui dicit ideo nos significare ut doceamus? *Ad.* Recte prorsus. *Aug.* Quid, si dicat alius ideo nos docere ut significemus? nonne facile superiore sententia refelletur? *Ad.* Ita est. *Aug.* Si ergo significamus ut doceamus, non docemus ut significemus; aliud est docere, aliud significare. *Ad.* Verum dicis, nec recte idem esse utrumque respondi. *Aug.* Nunc illud responde, utrum qui docet quid sit docere, significato id agat, an aliter. *Ad.* Non video quomodo aliter possit. *Aug.* Falsum est igitur quod paulo ante dixisti, doceri rem posse sine signis, cum quæritur quid sit ipsum docere; quando ne hoc quidem videmus sine significatione agi posse, cum aliud esse significare, aliud docere concesseris. Si enim diversa sunt, sicut apparet, neque hoc nisi per illud ostenditur, non per se utique ostenditur, sicut tibi visum erat. Quamobrem nihil adhuc inventum est, quod monstrari per se ipsum queat præter locutionem, quæ inter alia se quoque significat: quæ tamen cum etiam ipsa signum sit, nondum prorsus exstat quod sine signis doceri posse videatur. *Ad.* Nihil habeo cur non assentiar.

31. *Aug.* Confectum est igitur et nihil sine signis doceri, et cognitionem ipsam signis quibus cognoscimus, chariorem nobis esse oportere: quamvis non omnia quæ significantur possint signis suis esse potiora. *Ad.* Ita videtur. *Aug.* Quanto tandem circuitu res tantilla peracta sit, meministine, quæso? Nam ex

quo inter nos verba jaculamur, quod tam diu fecimus, hæc tria ut invenirentur laboratum est: utrum nihil sine signis possit doceri; et utrum sint quædam signa rebus quas significant præferenda; et utrum melior quam signa sit rerum ipsa cognitio. Sed quartum est, quod breviter abs te vellem cognoscere, utrumnam ista inventa sic putes, ut jam de his dubitare non possis. *Ad.* Vellem quidem tantis ambagibus atque anfractibus esset ad certa perventum; sed et ista rogatio tua nescio quomodo me sollicitat, et ab assensione deterret. Videris enim mihi non hæc de me fuisse quæsiturus, nisi haberes quod contradiceres: et ipsa rerum implicatio totum me inspicere, ac securum respondere non sinit, verentem ne quid in tantis involucris lateat, quod acies mentis meæ lustrare non possit. *Aug.* Dubitationem tuam non invitus accipio; significat enim animum minime temerarium: quæ custodia tranquillitatis est maxima. Nam difficillimum omnino est non perturbari, cum ea quæ prona et procliva approbatione tenebamus contrariis disputationibus labefactantur, et quasi extorquentur e manibus. Quare, ut æquum est bene consideratis perspectisque rationibus cedere, ita incognita pro cognitis habere periculosum. Metus est enim ne cum sæpe subruantur quæ firmissime statura et mansura præsumimus, in tantum odium vel timorem rationis incidamus, ut ne ipsi quidem perspicuæ veritati fides habenda videatur.

32. Sed age, nunc expeditius retractemus utrum recte ista dubitanda putaveris. Nam quæro abs te, si quisquam ignarus deceptionis avium, quæ calamis et visco affectatur, obviam fieret aucupi, armis quidem suis instructo, non tamen aucupanti, sed iter agenti; quo viso premeret gradum, secumque, ut fit, admirans cogitaret et quæreret quidnam sibi hominis ille vellet ornatus; anceps autem cum in se videret attentum, ostentandi se studio cannas expediret, et prope animadversam aliquam aviculam fistula et accipitre figeret, subigeret et caperet; nonne illum spectatorem suum doceret nullo significato, sed re ipsa, quod ille scire cupiebat? *Ad.* Metuo ne quid hic tale sit, quale de illo dixi, qui quæreret quid sit ambulare. Neque enim video, et hic totum illud aucupium esse monstratum. *Aug.* Facile est hac cura te exuere; addo enim, si ille ita intelligens esset, ut ex hoc quod vidit, totum illud genus artis agnosceret: satis est namque ad rem, et de quibusdam rebus tametsi non omnibus, et quosdam homines doceri posse sine signo. *Ad.* Hoc etiam ego possum illi addere; si enim sit bene intelligens, paucis passibus ambulatione monstrata, totum quid sit ambulare cognoscat. *Aug.* Facias per me licet, nec tantum nihil resisto, verum etiam faveo: vides enim ab utroque nostrum id effici, ut quædam quidam doceri sine signis queant, falsumque illud sit quod nobis paulo ante videbatur, nihil esse omnino quod sine signis possit ostendi. Jam enim ex his non unum aliquid aut alterum, sed millia rerum animo occurrunt, quæ nullo signo dato per seipsa monstrentur. Quid enim dubitemus, oro te? Nam ut hominum omit-

tam innumerabilia spectacula in omnibus theatris sine signo ipsis rebus exhibentium; solem certe istum lucemque hæc omnia perfundantem atque vestientem, lunam et cætera sidera, terras et maria, quæque in his innumerabiliter gignuntur, nonne per seipsa exhibet atque ostendit Deus et natura cernentibus?

33. Quod si diligentius consideremus, fortasse nihil invenies, quod per sua signa discatur. Cum enim mihi signum datur, si nescientem me invenit cujus rei signum sit, docere me nihil potest: si vero scientem, quid disco per signum? Non enim mihi rem quam significat ostendit verbum cum lego, *Et saraballæ¹ eorum non sunt immutatæ* (*Dan.* III, 94). Nam si quædam capitum tegmina nuncupantur hoc nomine, num ego hoc audito, aut quid sit caput, aut quid sint tegmina didici? ante ista noveram; neque cum appellarentur ab aliis, sed cum a me viderentur, eorum est mihi facta notitia. Etenim cum primum istæ duæ syllabæ, cum dicimus, Caput, aures meas impulerunt, tam nescivi quid significarent, quam cum primo audirem legeremve, saraballas. Sed cum sæpe diceretur, Caput, notans atque animadvertens quando diceretur, reperi vocabulum esse rei quæ mihi jam erat videndo notissima. Quod priusquam reperissem, tantum mihi sonus erat; hoc verbum: signum vero esse didici, quando cujus rei signum esset inveni; quam quidem, ut dixi, non significato, sed aspectu didiceram. Itaque magis signum re cognita, quam signo dato ipsa res discitur.

34. Quod ut apertius intelligas, finge nos primum nunc audire quod dicitur, caput; et nescientes utrum vox ista sit tantummodo sonans, an aliquid etiam significans, quærere quid sit caput (memento nos non rei quæ significatur, sed ipsius signi velle habere notitiam, qua caremus profecto, quamdiu cujus signum est ignoramus): si ergo ita quærantibus res ipsa digito demonstratur, hac conspecta discimus signum quod audieramus tantum, nondum noveramus. In quo tamen signo dum duo sint, sonus et significatio, sonum certe non per signum percipimus, sed eo ipso aure pulsata; significationem autem re, quæ significatur, aspecta. Nam illa intentio digiti significare nihil aliud potest, quam illud in quod intenditur digitus: intentus est autem non in signum, sed in membrum quod caput vocatur. Itaque per illam neque rem pos-

¹ In editione Bad. et nostris Mss. hic et infra constanter scribitur per *r sarabaræ*; quo pacto etiam Tertullianus scripsit in libro de Pallio, et in libro de Resurrectione Carnis. Porro autem textus græcus, *Dan.* cap. 3, v. 94, habet in neutro genere, *ta sarabara*, quem scribendi modum non pauci sequuntur; improbat vero Hieronymus in *Dan.* cap. 3, v. 21, vultque legendum *saraballa*. Ad hæc Mss. Fiscanensis et Michaelinus pro *quædam capitum*, habent, *quædam pedum tegmina*; et consentaneæ postea præferunt, *aut quia sint pedes*, etc.; cum dicimus *pedes, aures*, etc.; *pedes notans*, etc.; denique omittunt, *capitum*, eo loci ubi legimus, *tegmina quidem illa capitum*. Contingit isthæc varietas ex varia vocabuli istius interpretatione, quod quibusdam significat *tegmina capitum*, ut refert Isidorus, lib. 19. cap. 23; aliis, *fluxa ac sinuosa vestimenta*, ut ipsi Isidoro ibidem placet, *pallia*. Vatablo aliisque scripturæ interpretibus sonat; nonnullis etiam, *calceamenta*; Hieronymo demum in loco citato *braecæ* seu *tibialia*.

sum nosse quam noveram, neque signum in quod intentus digitus non est. Sed de intentione digiti non nimis curo; quia ipsius demonstrationis signum mihi videtur potius, quam rerum aliquarum quæ demonstrantur, sicut adverbium quod, Ecce, dicimus; nam et cum hoc adverbio digitum solemus intendere, ne unum demonstrandi signum non sit satis. Et id maxime tibi nitor persuadere, si potero, per ea signa quæ verba appellantur, nos nihil discere; potius enim, ut dixi, vim verbi, id est significationem quæ latet in sono, re ipsa quæ significatur cognita, discimus, quam illam tali significatione percipimus.

35. Et quod dixi de capite, hoc etiam de tegminibus, deque aliis rebus innumerabilibus dixerim: quas tamen cum jam noverim, saraballas illas adhuc usque non novi; quas mihi si gestu quispiam significarit aut pinxerit, aut aliquid cui similes sunt, ostenderit, non dicam non me docuerit, quod facile obtinerem, si paulo amplius loqui vellem; sed dico id quod proximum est, non verbis docuerit. Quod si eis forte conspectis cum simul adero me admonuerit, dicens, Ecce saraballas; discam rem quam nesciebam, non per verba quæ dicta sunt, sed per ejus aspectum, per quem factum est ut etiam nomen illud quid valeret, nossem ac tenerem. Non enim cum rem ipsam didici, verbis alienis credidi, sed oculis meis: illis tamen fortasse ut attenderem credidi, id est ut aspectu quærerem quid viderem.

CAPUT XI. — *Discimus non verbis foris sonantibus, sed docente intus veritate.*

36. Hactenus verba valuerunt, quibus ut plurimum tribuam, admonent tantum ut quæramus res, non exhibent ut noverimus. Is me autem aliquid docet, qui vel oculis, vel ulli corporis sensui, vel ipsi etiam menti præbet ea quæ cognoscere volo. Verbis igitur nisi verba non discimus, imo sonitum strepitumque verborum: nam si ea quæ signa non sunt, verba esse non possunt, quamvis jam auditum verbum, nescio tamen verbum esse, donec quid significet sciam. Rebus ergo cognitis, verborum quoque cognitio perficitur; verbis vero auditis, nec verba discuntur. Non enim ea verba quæ novimus, discimus; aut quæ non novimus, didicisse nos possumus confiteri, nisi eorum significatione percepta, quæ non auditione vocum emissarum, sed rerum significatarum cognitione contingit. Verissima quippe ratio est, et verissime dicitur, cum verba proferuntur, aut scire nos quid significant, aut nescire: si scimus, commemorari potius quam discere; si autem nescimus, ne commemorari quidem, sed fortasse ad quærendum admoneri.

37. Quod si dixeris, tegmina quidem illa capitum, quorum nomen sono tantum tenemus, non nos posse nisi visa cognoscere, neque nomen ipsum plenius nisi ipsis cognitis nosse; quod tamen de ipsis pueris accepimus, ut regem ac flammam fide ac religione superaverint, quas laudes Deo cecinerint, quos honores ab ipso etiam inimico meruerint, num aliter nisi per verba didicimus? Respondebo, cuncta quæ illis verbis significata sunt, in nostra notitia jam fuisse. Nam

quid sint tres pueri, quid fornax, quid ignis, quid rex, quid denique illæsi ab igne, cæteraque omnia jam tenebam quæ verba illa significant. Ananias vero, et Azarias et Misael tam mihi ignoti sunt quam ille saraballæ; nec ad eos cognoscendos hæc me nomina quidquam adjuverunt aut adjuvare jam potuerunt. Hæc autem omnia quæ in illa leguntur historia, ita illo tempore facta esse, ut scripta sunt, credere me potius quam scire fateor: neque istam differentiam iidem ipsi quibus credimus nescierunt. Ait enim propheta, *Nisi credideritis, non intelligetis* (Isai. vii, 9, sec. LXX): quod non dixisset profecto, si nihil distare judicasset. Quod ergo intelligo, id etiam credo: at non omne quod credo, etiam intelligo. Omne autem quod intelligo, scio: non omne quod credo, scio. Nec ideo nescio quam sit utile credere etiam multa quæ nescio; cui utilitati hanc quoque adjungo de tribus pueris historiam: quare pleraque rerum cum scire non possim, quanta tamen utilitate credatur, scio.

38. De universis autem quæ intelligimus non loquentem qui personat foris, sed intus ipsi menti presidentem consulimus veritatem, verbis fortasse et consulamus admoniti. Ille autem qui consulitur, docet, qui in interiore homine habitare dictus est Christus (Ephes. iii, 16, 17), id est incommutabilis Dei Virtus atque sempiterna Sapientia: quam quidem omnis rationalis anima consulit; sed tantum cuique panditur, quantum capere propter propriam, sive malam sive bonam voluntatem potest. Et si quando fallitur, non fit vitio consultæ veritatis, ut neque hujus, quæ foris est, lucis vitium est, quod corporei oculi sæpe falluntur: quam lucem de rebus visibilibus consuli fateamur, ut eas nobis quantum cernere valeamus, ostendat.

CAPUT XII. — *Christus veritas intus docet.*

39. Quod si et de coloribus lucem, et de cæteris quæ per corpus sentimus, elementa hujus mundi eademque corpora quæ sentimus, sensusque ipsos quibus tanquam interpretibus ad talia noscenda mens utitur; de his autem quæ intelliguntur, interiorem veritatem ratione consulimus: quid dici potest unde claret, verbis nos aliquid discere præter ipsum qui aures percutit sonum? Namque omnia quæ percipimus, aut sensu corporis, aut mente percipimus. Illa sensibilia, hæc intelligibilia; sive, ut more auctorum nostrorum loquar, illa carnalia, hæc spiritualia nominamus. De illis dum interrogamur, respondemus, si præsto sunt ea quæ sentimus; velut cum a nobis quæritu rintuentibus lunam novam, qualis aut ubi sit. Hic ille qui interrogat, si non videt, credit verbis, et sæpe non credit: discit autem nullo modo, nisi et ipse quod dicitur videat; ubi jam non verbis quæ sonuerunt, sed rebus ipsis et sensibus discit. Nam verba eadem sonant videnti, quæ non videnti etiam sonauerunt. Cum vero non de iis quæ coram sentimus, sed de his quæ aliquando sensimus quæritur; non jam res ipsas, sed imagines ab iis impressas memoriæque mandatas loquimur: quæ omnino quomodo vera di-

camus, cum falsa intueamur, ignoro; nisi quia non nos ea videre ac sentire, sed vidisse ac sensisse narramus. Ita illas imagines in memoriae penetralibus rerum ante sensarum quaedam documenta gestamus, quæ animo contemplantes bona conscientia non mentimur cum loquimur: sed nobis sunt ista documenta; is enim qui audit, si ea sensit atque adfuit, non discit meis verbis, sed recognoscit ablatis secum et ipse imaginibus: sit autem illa non sensit¹, quis non eum credere potius verbis quam discere intelligat?

40. Cum vero de iis agitur quæ mente conspicimus, id est intellectu atque ratione, ea quidem loquimur quæ præsentia contuemur in illa interiore luce veritatis, qua ipse qui dicitur homo interior, illustratur et fruitur: sed tunc quoque noster auditor, si et ipse illa secreto ac simplici oculo videt; novit quod dico sua contemplatione, non verbis meis. Ergo ne hunc quidem doceo vera dicens, vera intuentem; docetur enim non verbis meis, sed ipsis rebus, Deo intus pandente, manifestis: itaque de his etiam interrogatus respondere posset. Quid autem absurdius quam eum putare locutione mea doceri, qui posset, antequam loquerer, ea ipsa interrogatus exponere? Nam quod sæpe contingit, ut interrogatus aliquid neget, atque ad id fatendum aliis interrogationibus urgeatur, fit hoc imbecillitate cernentis, qui de re tota illam lucem consulere non potest: quod ut partibus faciat, admonetur, cum de iisdem istis partibus interrogatur, quibus illa summa constat, quam totam cernere non valebat. Quo si verbis perducitur ejus qui interrogat, non tamen docentibus verbis, sed eo modo inquirentibus, quo modo est ille a quo quæritur, intus discere idoneus; velut si abs te quærerem hoc ipsum quod agitur, utrumnam verbis doceri nihil possit, et absurdum tibi primo videretur non valenti totum conspiciere: sic ergo quærere oportuit, ut tuæ sese vires habent ad audiendum illum intus magistrum, ut dicerem: Ea quæ me loquente vera esse confiteris, et certus es, et te illa nosse confirmas, unde didicisti? responderes fortasse quod ego docuissem. Tum ego subnecterem: Quid si me hominem volantem vidisse dicerem, itane te certum verba mea redderent, quemadmodum si audires sapientes homines stultis esse meliores? Negares profecto et responderes illud te non credere, aut etiamsi crederes ignorare, hoc autem certissime scire. Ex hoc jam nimirum intelligeres, neque in illo quod me affirmante ignorares, neque in hoc quod optime scires, aliquid te didicisse verbis meis; quandoquidem etiam interrogatus de singulis, et illud ignotum, et hoc tibi notum esse jurares. Tum vero totum illud quod negaveras fatereris, cum hæc ex quibus constat, clara et certa esse cognosceres; omnia scilicet quæ loquimur, aut ignorare auditorem utrum vera sint, aut falsa esse non ignorare, aut scire vera esse. Horum trium in primo aut credere, aut opinari, aut dubitare; in secundo adversari atque renuere; in tertio attestari: nusquam igitur discere. Quia et ille qui post verba nostra rem

¹ Er. Lov. si autem ille non sensit. M.

nescit et qui se falsa novit audisse, et qui posset interrogatus eadem respondere quæ dicta sunt, nihil verbis meis didicisse convincitur.

CAPUT XIII.—*Verborum vine quidem animus loquentis aperitur.*

41. Quamobrem in iis etiam quæ mente cernuntur, frustra cernentis loquelas audit quisquis ea cernere non potest, nisi quia talia quamdiu ignorantur utile est credere: quisquis autem cernere potest, intus est discipulus veritatis, foris iudex loquentis, vel potius ipsius locutionis. Nam plerumque scit illa quæ dicta sunt, eo ipso nesciente quæ dixit; veluti si quisquam Epicureis credens et mortalem animam putans, eas rationes quæ de immortalitate ejus a prudentioribus tractatæ sunt, eloquatur, illo audiente qui spiritualia contueri potest; iudicat iste eum vera dicere: at ille qui dicit, utrum vera dicat ignorat, imo etiam falsissima existimat: num igitur putandus est ea docere quæ nescit? Atqui iisdem verbis utitur, quibus uti etiam sciens posset.

42. Quare jam ne hoc quidem relinquatur verbis, ut his saltem loquentis animus indicetur, si quidem incertum est utrum ea quæ loquitur, sciat. Adde mentientes atque fallentes, per quos facile intelligas non modo non aperiri, verum etiam occultari animum verbis. Nam nullo modo ambigo id conari verba veracium, et quodammodo profiteri, ut animus loquentis appareat; quod obtinerent omnibus concedentibus, si loqui mentientibus non liceret. Quanquam sæpe experti fuerimus, et in nobis et in aliis, non earum rerum quæ cogitantur, verba proferri: quod duobus modis posse accidere video, cum aut sermo memoriæ mandatus et sæpe decursus, alia cogitandis ore funditur; quod nobis cum hymnum canimus sæpe contingit: aut cum alia pro aliis verba præter voluntatem nostram linguæ ipsius errore prosiliunt; nam hic quoque non earum rerum signa quas in animo habemus, audiuntur. Nam mentientes quidem cogitant etiam de iis rebus quas loquuntur, ut tametsi nesciamus an verum dicant, sciamus tamen eos in animo habere quod dicunt, si non eis aliquid duorum quæ dixi accidat: quæ si quis et interdum accidere contendit, et cum accidit apparere, quanquam sæpe occultum est, et sæpe me fefellit audientem, non resisto.

43. Sed his accidit aliud genus, sane late patens, et semen innumerabilium dissensionum atque certaminum: cum ille qui loquitur eadem quidem significat quæ cogitat, sed plerumque tantum sibi et aliis quibusdam; ei vero cui loquitur et item aliis nonnullis, non idem significat. Dixit enim aliquis audientibus nobis, ab aliquibus belluis hominem virtute superari; nos illico ferre non possumus, et hanc tam falsam pestiferamque sententiam magna intentione refellimus: cum ille fortasse virtutem, vires corporis vocet, et hoc nomine id quod cogitavit enuntiet, nec mentiatur, nec erret in rebus, nec aliud aliquid volvens animo, mandata memoriæ verba contextit, nec linguæ lapsu aliud quam volebat sonet; sed tantummodo rem quam cogitat, alio quam nos nomine ap-

pellat, de qua illi statim assentiremur, si ejus cogitationem possemus inspicere, quam verbis jam prolatis explicataque sententia sua, nondum nobis pandere valuit. Huic errori definitionem mederi posse dicunt, ut in hac quæstione si definiret quid sit virtus; eluceret, aiunt, non de re, sed de verbo esse controversiam: quod ut concedam ita esse quotusquisque bonus definitor inveniri potest? et tamen adversus disciplinam definiendi multa disputata sunt; quæ neque hoc loco tractare opportunum est, nec usquequaque a me probantur.

44. Omitto quod multa non bene audimus, et quasi de auditis diu multumque contendimus; velut tu nuper verbo quodam punico, cum ego misericordiam dixissem, pietatem significari te audisse dicebas ab eis quibus hæc lingua magis nota esset: ego autem resistens, quid acceperis tibi omnino excidisse assereram; visus enim mihi eras non pietatem dixisse, sed fidem, cum et conjunctissimus mihi assideres, et nullo modo hæc duo nomina similitudine soni aurem decipiant. Diu te tamen arbitratus sum nescire quid tibi dictum sit, cum ego nescirem quid dixeris: nam si te bene audissem, nequaquam mihi videretur absurdum pietatem et misericordiam uno vocabulo punice vocari. Hæc plerumque accidunt; sed ea, ut dixi, omittamus, ne calumniam verbis de audientis negligentia, vel etiam de surditate hominum videar commovere: illa magis angunt quæ superius enumeravi, ubi verbis liquidissime aure perceptis et latinis non valemus, cum ejusdem linguæ simus, loquentium cogitata cognoscere.

45. Sed ecce jam remitto et concedo, cum verba ejus auditu cui nota sunt, accepta fuerint, posse illi esse notum de iis rebus quas significant, loquentem cogitavisse: num ideo etiam quod nunc quæritur, utrum vera dixerit, discit?

CAPUT XIV. — *Christus intus docet, homo verbis foris admonet.*

Num hoc magistri profitentur, ut cogitata eorum, ac non ipsæ disciplinæ quas loquendo se tradere putant, percipiantur atque teneantur? Nam quis tam stulte curiosus est, qui filium suum mittat in scholam, ut quid magister cogitet discat? At istas omnes disciplinas quas se docere profitetur, ipsiusque virtutis atque sapientiæ, cum verbis explicaverint; tum

illi qui discipuli vocantur, utrum vera dicta sint, apud semetipsos considerant, interiorem scilicet illam veritatem pro viribus intuentes. Tunc ergo discunt: et cum vera dicta esse intus invenerint, laudant, nescientes non se doctores potius laudare quam doctos; si tamen et illi quod loquuntur sciunt. Falluntur autem homines, ut eos qui non sunt magistros vocent, qui plerumque inter tempus locutionis et tempus cognitionis, nulla mora interponitur; et quoniam post admonitionem sermocinantis cito intus discunt, foris se ab eo qui admonuit, didicisse arbitrantur.

46. Sed de tota utilitate verborum, quæ si bene consideretur non parva est, alias, si Deus siverit, requiremus. Nunc enim ne plus eis quam oportet tribueremus, admonui te; ut jam non crederemus tantum, sed etiam intelligere inciperemus quam vere scriptum sit auctoritate divina, ne nobis quemquam magistrum dicamus in terris, quod unus omnium magister in cælis sit (*Matth. xxiii, 8-10*). Quid sit autem in cælis, docebit ipse a quo etiam per homines signi admonemur et foris, ut ad eum intro conversi erudiamur: quem diligere ac nosse beatæ vita est, quam se omnes clamant quærere, pauci autem sunt qui eam vere se invenisse lætentur. Sed jam mihi dicas velim, quid de hoc toto meo sermone sentias. Si enim vera esse quæ dicta sunt nosti, etiam de singulis sententiis interrogatus ea te scire dixisses: vides ergo a quo ista didiceris; neque enim a me, cui roganti omnia responderes. Si autem vera esse non nosti, nec ego nec ille te docuit: sed ego, quia nunquam possum docere; ille, quia tu adhuc non potes discere. Ad. Ego vero didici admonitione verborum tuorum, nihil aliud verbis quam admoneri hominem ut discat, et perparum esse quod per locutionem aliquanta cogitatio loquentis apparet: utinam autem vera dicantur, eum docere solum, qui se intus habitare, cum foris loqueretur, admonuit; quem jam, favente ipso, tanto ardentius diligam, quanto ero in discendo provector. Verumtamen huic orationi tuæ, qua perpetua usus es, ob hoc habeo maxime gratiam, quod omnia quæ contradicere paratus eram, præoccupavit atque dissolvit; nihilque omnino abs te derelictum est, quod me dubium faciebat, de quo non ita mihi responderet secretum illud oraculum, ut tuis verbis assereretur.

ADMONITIO

DE SEQUENTIBUS TRIBUS LIBRIS DE LIBERO ARBITRIO.

Ex Reliquis hujusce tomi libris qui ad confutandos Manichæorum errores spectant, primum hic, ut in hæcenus excusis, exhibetur opus cui de Libero Arbitrio titulus est: quod quidem anno Christi trecentesimo octogesimo octavo Romæ agente Augustino inchoatum, absolutum vero arbitramus anno trecentesimo nonagesimo quinto. Non enim perfectum ab ipso fuit post elapsam hunc annum quo episcopatum adeptus est, cum illius secundum tertiumque librum presbyter, ut ait, ordinatus terminaverit (*Retract. lib. 1, cap. 9, n. 1*). Neque etiam ante annum eundem, cum Augustinus in Epistola 27, n. 4, Paulino Nolensi episcopo scribat nescire se aliquod scriptionis genus edidisse quod Romanianus (qui videlicet in Italiam sub istius anni exordium profectus erat) penes se non haberet: postea vero, Epistola 31, n. 7, hoc opus Paulino ipsi offerat sub his verbis: « Tres libros, atque utinam tam grandis quæstionis ita explicatores ut grandes, nisi Sanctitati et Charitati tuæ,